

6. Русов А.А. Краткая энциклопедия земского дела в его историческом развитии. / Русов А.А. – К.: Изд. Киевского коммерческого ин-та, 1914, с. 66.
7. Російський державний історичний архів (далі РДІА). – Ф.1284, оп.92, спр. 10, арк. 2.
8. РДІА. – Там само.
9. РДІА. – Ф. 1284, оп.2, спр. 1835, арк. 261.
10. РДІА. – Ф. 1284, оп.92, спр. 16, арк. 7.
11. Журналы и постановления второго Харьковского губернского земского собрания с 1 по 21 декабря 1866 г. – Х.: Тип. Гинзбург, 1867, с. 57.
12. Журналы XI очередного земского собрания Харьковской губернии с 11 по 22 октября 1875 г. – Х.: Тип. Счасни, 1876, с. 4.
13. Журналы Харьковского губернского собрания с 7 по 20 декабря 1884 г. – Х.: Тип. Губернского правления, 1885, с. 5.
14. Постановления, речи и записки первого Харьковского губернского земского собрания с 14 октября по 1 ноября 1865 г. – Х.: Тип. Гинзбурга, 1866, с. 6 – 38.
15. Журналы XIX очередного губернского земского собрания Харьковской губернии с 7 по 22 декабря 1883 г. – Х.: Тип. Губернского правления, 1884, с. 4 – 6.

*Костенко С. В.
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

АЛЬТЕРНАТИВНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕЛЯНСТВА УСРР В УМОВАХ ПОЛІТИКИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ НА УНІФІКАЦІЮ ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ (20-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ)

З'ясовується доля альтернативних форм організації селянства УСРР в умовах політики комуністичного режиму на уніфікацію громадської ініціативи.

Ключові слова: альтернативні форми організації селянства, комуністичний режим, уніфікація громадської ініціативи, рух за селянську спілку, селянські об'єднання національних меншин

Костенко С.В.

аспірант кафедри історії і археології славян НПУ ім. М.П. Драгоманова

Альтернативные формы организации крестьянства УСРР в условиях политики коммунистического режима на унификацию общественной инициативы (20-е годы XX века)

Выясняется судьба альтернативных форм организации крестьянства УСРР в условиях политики коммунистического режима на унификацию общественной инициативы.

Ключевые слова: альтернативные формы организации крестьянства, коммунистический режим, унификация общественной инициативы, движение за крестьянский союз, крестьянские объединения национальных меньшинств

Kostenco Svetlana,

graduate student of the department of history and archaeology of Slavs of the Dragomanov s university

The alternative forms of the organization of the Ukrainian peasantry in the conditions of policy of the communist mode on standardization of public initiative (20th of XX century).

The fate of alternative forms of organization of the Ukrainian peasantry in the conditions of policy of the communist mode on standardization of public initiative is turns out.

Keywords: alternative forms of organization of peasantry, communist mode, standardization of public initiative, motion for a peasant union, peasants' associations of national minorities

Складний процес становлення громадянського суспільства у нашій державі актуалізує завдання критичного осмислення історичного досвіду різних форм громадської самоорганізації. Центральне місце у цьому процесі природно відводиться тоталітарній комуністичній добі вітчизняної історії, адже саме у той час дійсно громадська ініціатива зазнала деформацій, наслідки яких відчуваються і в наш час. Особливо трагічною була доля чисельних селянських організацій. Відомий італійський дослідник взаємин селянства та влади в СРСР А.Граціозі, свого часу відзначив, що селяни в більшовицькій імперії "почували себе громадянами другого сорту, а режим у відповідь боявся та переслідував будь-які прояви власне селянських настроїв". У свою чергу, усвідомлення компартійною верхівкою непопулярності власної політики у середовищі дрібновласницької більшості населення, а також антагонізм між програмними засадами більшовизму та прагненнями абсолютної більшості селян – являли собою ті фактори, які чітко демонстрували, що рано чи пізно конфлікт доведеться вирішувати силовим шляхом [4, С.42-43]. У цьому контексті будь-яка організація селянства, окрім тотально контрольованої та спрямованої у власних політичних цілях більшовиками, розглядалась вороже та наштотувалась на жорстку протидію компартійного режиму, функціонери якого добре усвідомлювали, що в селянській країні "керівництво залишається за ними лише тому що на селі не було інших політичних організацій" [2, С.62]. Це і визначило долю усіх альтернативних провладним селянських об'єднань у підрадянській Україні 1920-х років, а саме: сільськогосподарських спілок етнічних меншин та загальноукраїнського руху за створення "селянської спілки".

У радянській історіографії усі нерадянські суспільно-політичні рухи оцінювались гостро негативно, тому спеціальної уваги діяльності альтернативних провладним селянських об'єднань не приділялося. Відповідний аспект розглядався у контексті: організації іноетнічного селянства – під час глорифікаційного змальовування партійної національної політики, а агітація за створення "селянської спілки" – у чисельних працях сфокусованих на радянізації українського селянства та подоланні опору "соціально-ворожих" верств. Зрозуміло, що альтернативні прокомуністичним громадські прагнення селян у них оцінювались негативно, оскільки інтерпретувались як спроба політичних опонентів ("контреволюціонерів") не просто відвернути селянство від підтримки більшовиків, але й використати в боротьбі проти них. При цьому замовчувалась їх детермінованість реальними прагненнями абсолютної більшості селянства. У сучасній історіографії альтернативні більшовизованим форми громадської самоорганізації селянства викликали особливу зацікавленість з огляду на прагнення відтворити реальну картину суспільно-політичних процесів тоталітарної доби. Проте аналізуються насамперед окремі їх прояви [2,7,12-13] або ж місце у більш загальних процесах [3, 5-6, 9, 27]. Натомість спеціальні студії, присвячені долі альтернативних селянських спілок в умовах політики уніфікації громадської ініціативи, яка здійснювалась більшовицьким режимом упродовж 1920-х років, досі відсутні. Відтак метою статті є заповнення означеної прогалини у вітчизняній історіографії.

З огляду на традиційну замкненість та мінімальну інтенсивність міжетнічних контактів, процес формування громадських об'єднань у селянському середовищі України відбувався переважно на національній основі. У період визвольних змагань 1917-1920 років це знайшло свій вияв у формуванні на протигагу "Всеросійському селянському союзу" "Української селянської спілки", у обґрунтуванні незалежності якої саме етнолінгвістичний фактор відігравав ключову роль. Так само і створення самостійного українського центру селянської кооперації "Сільський господар" було зумовлене прагненням емансипації українського селянства з-під впливу загальноросійських кооперативних центрів. Відповідна тенденція поширилась і серед інших етнічних спільнот України: селяни усіх найбільш чисельних меншин – німці, поляки, греки – прагнули до створення самостійних, переважно кооперативних, спілок. Подібне прагнення знайшло своє відображення і в середовищі російської меншини, хоча й виявлялося своєрідно – у формі протидії інтеграції до українського "Сільського господаря" та намагання будь-що зберігати прямі контакти із загальноросійськими кооперативними центрами [9, С.47-53]. Означена тенденція з більшим чи меншим успіхом тривала до останньої окупації України більшовиками у 1920 році. Навіть спроби репресій проти національних, і в першу чергу українських, селянських організацій, які виявлялись з боку А.Денікіна, з огляду на його нетривалу владу в Україні, не змогли її переламати.

Проте все змінилося після утвердження компартійного режиму. Усвідомлюючи слабкість своїх позицій у середовищі власницького селянства, а тим більше його неросійської частини, лідери більшовиків, зокрема В.Ульянов-Ленін, висловлювалися категорично проти існування будь-яких організацій за етнічною ознакою. Адже їх відокремлене функціонування фактично унеможливило, якщо не проникнення, то, принаймні, домінування комуністичних елементів у них. Розправляючись із активістами місцевих осередків Української селянської спілки в процесі боротьби з есерами, більшовики водночас не приховували свого роздратування тим, що "...українська кооперація... прагне до організації широких мас селянства, щоб потім протиставити їх радянській владі" [8, С.94]. З цієї ж причини вкрай ворожим від самого початку було й ставлення режиму до можливостей існування окремих селянських спілок етнічних меншин України. Яскравим прикладом стала заява М. Скрипника, який на засіданні президії ВУЦВК у листопаді 1921 року застерігав: "якщо... припустити створення товариств за національною ознакою, щоби вони займалися економічною діяльністю... економіка була б використана для зміцнення національних розламів... ми з усіх сил маємо протидіяти існуванню таких товариств... не допускати реєстрації статутів у яких ознаки економічної діяльності будуть поєднані із ознаками релігійної чи національної діяльності" [14, Арк.5-6]. У свою чергу, президія Всеукраїнської кооперативної ради 30 грудня 1922 року ухвалила рішення, що усі низові сільськогосподарські товариства мають будуватись виключно на територіальній основі [16, Арк.1].

Відповідний підхід більшовиків до побудованих на національній чи конфесійній основі селянських об'єднань у дії знайшов свій вияв у ліквідації "старого" українського "Сільського господаря" у 1920 році [9, С. 63] та хоч і більш тривалому, проте таким же чином спрямованому процесі "реорганізації" громадських (переважно кооперативних)

сплок іноетнічного селянства України. У жовтні 1921 року на міжвідомчій нараді з питань взаємовідносин органів влади та "дрібнобуржуазних" організацій нацменшин, німецькі, грецькі, польські та інші громадські об'єднання були оголошені "ворожими, клерикально-контрреволюційними організаціями". У грудні 1921 року режим наклав заборону на діяльність "Спілки південноросійських еллінів і громадян грецької раси Маріупольського повіту", яка ставила за мету захист грецького населення від реквізицій більшовицької влади, а також організацію еміграційного руху приазовських греків на історичну батьківщину. Тривалою й драматичною була історія боротьби більшовицької влади з польськими релігійно-громадськими організаціями "ружинців" і "терціярів". Знаходячись до середини 1920-х років під офіційною заборонаю, відсторонені від участі в легальному громадському житті, вони користувалися великим впливом на польське селянство, оскільки були носіями його національних традицій і самосвідомості. У них не лише здійснювалося національно-релігійне виховання, але й організувалась підтримка малозаможних господарств більш заможними тощо [5, С.10-11; 6, С.112-114]. Названі об'єднання, що поєднували в своїй діяльності досить різноманітні функції виступали фактично універсальними громадсько-політичними організаціями селянства етнічних меншин та загрожували режиму тим, що в умовах монопартійної диктатури "робітничої" партії могли перебирати на себе функції національних селянських політсил.

Найбільш тривалим був процес ліквідації так званої "Спілки голландських вихідців на Україні" – селянської організації німецької меншини в нижньому Придніпров'ї, представники якої належали до протестантської релігійної конфесії менонітів. Ця Спілка впродовж першої половини 20-х років минулого століття фактично знаходилась на напівлегальному становищі, оскільки її установчі документи не вписувались у формат "типового статуту" кооперативних організацій розробленого для контрольованого більшовиками "Сільського Господаря". Меноніти вважалися найбільш радикальними учасниками пасивного антирадянського опору. Протидіючи уніфікаційному курсу режиму вони, за влучним висловом В.І. Марочка стали своєрідним каталізатором ідеологічної та соціальної терпимості радянського уряду, спричинили більш жорсткий тиск держави на інші етнічні та релігійно-етнічні меншини [11, С.3]. Широкі суспільні функції, які у випадку Спілки органічно доповнювали соціально-економічну кооперативну діяльність викликали неприховане роздратування у партійних та державних функціонерів, які регулярно висловлювали "занепокоєння" її замкненістю та непідконтрольністю структурам більшовицької адміністрації [19, арк. 93]

Безперечно, Спілка переросла межі кооперативного об'єднання, на статуті якого була зареєстрована державними органами УСРР. Вона мала значно більший вплив на німців-колоністів, ніж органи радянської влади, і тим більше ініційовані ними псевдогромадські структури, на кшталт комітетів незаможних селян чи комітетів взаємодопомоги. Спілка вирішувала майнові, господарські, соціально-побутові, культурно-освітні та релігійно-духовні проблеми життєдіяльності менонітів, клопоталася за них перед державними та партійними органами. Концентровано, хоч і образно, виразив її роль один із лідерів об'єднання Б.Янц. який стверджував, що Спілка: "наш Мойсей в пустелі". Високий рівень солідарності організованих у ній колоністів зводив нанівець традиційну політику більшовиків щодо нацькування бідних селян на

заможних. В результаті, незважаючи на потужні зусилля партійно-державних органів спровокувати внутрішній конфлікт в менонітській громаді, досягнути бажаного результату за умов існування Спілки, як організаційно відокремленої організації, не вдавалося [11, С.6,17.].

Тому в міру зміцнення позицій режиму в Україні зростала його нетерпимість до її діяльності. Вирішальний наступ відбувся в 1925 році. Наприкінці квітня агітпроп ЦК КП(б)У інформував вище партійне керівництво, що "на чолі спілки стоїть виключно інтелігенція та колишня буржуазія", а керівники для збереження свого впливу користуються "системою морально-релігійного тиску". В доповідній записці вказувалось, що можливості контролю за діяльністю релігійних лідерів обмежені з огляду на незареєстрованість відповідної церковної організації [14, Арк.187-188]. У липні 1925 року спеціальною комісією ВУЦВК було проведено масштабну "перевірку" діяльності Спілки. За її результатом, у відповідності із постулатом В.Леніна про те, що "кооперація має торгувати, а не гратися у видання щоденних газет, де займаються політичною тріскотнею" [6, С.68] власне господарська діяльність організації проголошувалась "фіктивною", "ширмою для прикриття справжньої сутності союзу". Натомість відзначалася "прихована боротьба Спілки з радянською та прагнення... підірвати авторитет органів влади... систематичне ігнорування радянської і громадської роботи" [11, С.89].

Авторитетна в середовищі німців-менонітів, проте "чужа радвладі", верхівка Спілки звинувачувались у тому, що перетворила "релігію і фанатизм" на інструмент протидії компартійному режиму, "підтримання національної відокремленості та замазування класових суперечностей" [18, арк.89]. Відтак перед нею було висунуто ультимативну вимогу: інтегруватись до контролюваного більшовиками "Сільського господаря" або ж продовжувати зазнавати економічних репресій з боку державної машини: "...менонітське селянство повинне впевнитися в тому, що лише кооперативна організація, що входить до загальної сітки радянської кооперації спроможна забезпечити швидкий господарський розвиток, і що союз голландських вихідців є зайвим баластом для менонітського селянства" [27, С.187]. Після цього згідно з рішенням Політбюро ЦК КП(б)У від 4 вересня 1925 року та постановою РНК УСРР від 17 лютого 1926 року під виглядом реорганізації, відбулася по суті насильницька ліквідація Спілки голландських вихідців. Її правління розпускалося, місцеві кооперативні відділення переходили на типові статuti радянської кооперації з чітким визначенням спеціалізації й розширення національного складу новоутворених організацій. В результаті реорганізації в районі діяльності менонітської кооперації було створено низку нових організацій, а владні структури взяли курс на недопущення в майбутньому відродження автономно-діючої менонітської кооперації. Доля менонітів після фактичного знищення Спілки була трагічною і вони майже повністю зникли з історичної пам'яті України [6, С.140; 11, С.7].

Ліквідувавши національні спілки селянства національних меншин режим прагнув пришвидшити процес інтеграції створених на їхній основі товариств до складу загальнодержавних кооперативних центрів, демонструючи при цьому врахування специфіки різноетнічних груп. Восени 1926 року при оргкомісії Всеукраїнської кооперативної ради була створена підкомісія кооперації серед національних меншин

[22, Арк.35-35зв.]. Проте в реальному житті побоювання національних меншин щодо ризиків інтеграції до універсальної кооперативної мережі виправдовувалися. Наприклад, у квітні 1926 року на зборах уповноважених Маріупольського сільгоспсоюзу, окружний комітет КП(б)У порушуючи статут втрутився у виборчий процес. В результаті кандидатури непартійних греків-кооператорів були відхилені. У свою чергу Перша Всеукраїнська нарада по роботі серед національних меншин, яка відбулася в січні 1927 року, визнала ігнорування особливостей іноетнічного селянства партійно-радянськими функціонерами, що породжувало у них прагнення відокремитись від загальноукраїнської кооперативної системи [10, С. 35; 17, Арк. 6].

Водночас розрахунок режиму на те, що з ліквідацією легальних форм самоорганізації селянства України останнє змушене буде шукати шляхів реалізації власної ініціативи виключно в рамках насаджуваних більшовиками псевдогромадських структур на кшталт КНС чи тотально контрольованої через них та партійно-державні органи, офіційної кооперативної мережі, не виправдались. Принаймні у повній мірі. На ґрунті зростання "ножиць цін", посилення податкового визиску не лише заможного, але й середньозаможного селянства, Україною поширився рух за створення професійно-класових, власне селянських організацій – під гаслами відновлення "Селянської спілки" доби Національної революції. Спецслужби інформували партійне керівництво про "прояви ревностів" до найманих робітників, вищий рівень життя якого селяни пов'язували із дорожнечою на продукти його праці та тим, що "у робітників є профспілки, тому вони живуть добре, їдуть на селянській шії". У чисельних агітаційних виступах на користь відновлення діяльності "Селянської спілки" агітатори потужно актуалізували потребу її створення тим, що "дороговизна на все", податки, які "душуть і висосують останню копійку" є результатом того, що неорганізоване селянство дискримінують у робітничій державі, його "працю не ставлять ні у ві що". А з цього робилися далекосяжні висновки, як от: "нам необхідна така ж спілка, як і робітникам, для того, щоб ми могли краще захистити свої інтереси", "... тоді б радянська влада не була б такою хитрою, як тепер і платила б за хліб стільки – скільки хотів би селянин", "якби у нас була селянська спілка, то ми б зуміли відвоювати свої права", "для того щоб праця селянська і продукція його виробництва цінилися і щоб з селянством рахувалися, треба організувати селянські спілки..." [1, С.246; 15, Арк.298; 23, Арк. 39, 64-65; 24, Арк.9; 25, Арк.134-135] тощо.

Динаміка руху за селянську спілку свідчить про його зростання впродовж непу. Вже в 1922 року органи держбезпеки відзначають перші випадки агітації за відновлення їх діяльності. Якщо в 1924 році органи ОДПУ фіксують один випадок агітації за створення "Селянської спілки", то в 1925 році цей рух спостерігався уже в 25 округах України [3, С.222; 7, С.109]. Перша організаційно оформлена спроба створити "Селянську спілку" за даними М.Журби була зафіксована органами ДПУ в 1925 році в селі Браїлівка Кременчуцької округи. Ініціативна група вимагала скасування податків, якими обкладалися сільськогосподарські підприємства, безкоштовного землевлаштування, зрівняння життєвого рівня мешканців міста й села, відмови від трудових угод наймитів і наймачів через профспілку Робітземліс, повного державного забезпечення школи й освіти на селі. Політичний аспект програми майбутньої організації передбачав широку участь

селянства у виборах до органів влади в містах та скликання загальнореспубліканської селянської конференції з прямим таємним порядком голосування на виборах [6, С.99]. Надалі кількість подібних виступів збільшувалась з року в рік. Джерела фіксують наростаючу динаміку виступів за організацію "Селянської спілки" серед селян України на протязі від 1 січня 1925 р. по 1 січня 1928 р. Так, за 1925 рік офіційними радянськими органами було зареєстровано 50 виступів, за 1926 році відповідно – 338, а за 1927 р. – 478 [7, С.109]. Лише в Запорізькому окрузі з вересня 1926 р. по травень 1927 р. було зафіксовано 170 таких фактів [1, С.246]. Одночасно зі збільшенням кількості, ці випадки набували все більш організованого характеру. Все частіше вимоги легалізації селянських спілок починають зустрічатися в рішеннях сільських сходів, протоколах сільрад і навіть в резолюціях селянських конференцій [3, С.222].

На думку Г.Капустян до 1927 року намагання селян організуватись у "селянську спілку" офіційними органами не сприймалися як антирадянські [7, С.110]. Дійсно, в середовищі партійних функціонерів зароджувались ідеї щодо "приручення" селянського громадсько-політичного руху, його радянизації. Наприклад, таку пропозицію висловлював заступник наркома землеробства РСФСР Н.Осинський (В.В.Оболенський), який пропонував створити "селянську радянську спілку" для нейтралізації есерівської пропаганди, що базувалась на твердженні про дискримінацію селян більшовиками. Проте уже тоді на відповідну ініціативу різко негативно відреагував М.Калінін, який заявив, що "створення селянського союзу під будь-яким прапором дає змогу куркульству та прошарку, що до нього примикає [фактично усьому селянству за винятком пролетаризованих верств – С.К.], об'єднати свою політичну лінію, зробити її загальною, що йде у розріз з інтересами комунізму" [3, С.224]. На об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) 24 листопада 1926 року, уже Л.Каганович намагався доводити, що "лозунг селянської спілки підтримають селяни, котрі лояльно відносяться до радянської влади, а їх вимоги обмежуються економічними питаннями [7, С.111].

Враховуючи популярність ідеї створення "селянської спілки" ОДПУ часто вживало превентивних заходів. Наприклад висувало як ініціаторів їх створення своїх таємних співробітників, намагалось "прив'язати" селянські спілки до всіх "контрреволюційних організацій", які вони розкривали з метою репресування найбільш активних агітаторів. Таким чином, режим не допускав скільки-небудь реальних кроків до дійсного утворення цих організацій [3, С.225]. А при потребі вдавався до рішучих каральних заходів. Якщо в 1924–1925 роках кількість арештів активних учасників руху за створення спілок була досить незначна, то в подальший період вона різко збільшується. Так, у 1927 року Запорізьким окружним ДПУ було заарештовано 140 осіб (серед них "куркулів" – 31, середняків – 61, бідняків – 26, службовців – 22). За січень-березень 1928 року за агітацію селянських спілок заарештовано 260 осіб в Мелітопольському окрузі [1, С.246]. У ідеологічному плані досить ефективно реагували на ініціативи створення альтернативних контрольованим ними селянських організацій партійні органи. Наприклад, агітпроп ЦК КП(б)У в інструкціях на місця наголошував, що "під час проведення агітаційної роботи слід наголошувати, що селяни мають власні спілки, аналогічні робітничим... сільськогосподарські кооперативні об'єднання відіграють для селян таку ж роль, як і профспілки для робітників" [24, Арк.2].

В умовах утвердження сталінізму та розгортання курсу на "загострення класової боротьби" на селі оцінки режимом ідеї "селянської спілки" формулюються однозначно як "антирадянські", а прихильники її створення як "куркулі", "ворожий елемент", який підлягає ліквідації. Наприклад у доповіді Таємного відділу ОДПУ підготовлено у жовтні 1928 року наголошувалось, що "...часткове зростання і господарське зміцнення куркуля викликали і його політичну активність. Ця активність проявляється в тому, що посилюється антирадянська агітація на селі, особливо за організацію селянських спілок як політичних, так і економічних об'єднань селянства (тобто куркуля) *проти радянської влади*". Остання у всіх випадках пояснювала підтримку ідеї селянських спілок впливом ворожих їй сил. Навіть у бідняків, в такому випадку впливало на поверхню або "антирадянське минуле", або належність до якої-небудь ворожої партії. В дійсності ж особливістю руху за селянську спілку було те, що він далі агітації не йшов. Звіти спецслужб чітко фіксували, що "агітація за селянські спілки на селі не дала нам жодного самостійного виникнення на селі осередків селянської спілки в їх чистому вигляді". Унеможливаючи процес переростання руху за "селянську спілку" від агітації до організаційного оформлення в осередки, радянські спецслужби на цьому етапі завдавали їм превентивного удару: "ми маємо низку куркульських угруповань, ліквідованих на Північному Кавказі і на Україні, які вели пропаганду про необхідність селянської спілки", – зазначалось в уже названій доповіді. Як наслідок, навіть у 1929 році, після прийняття постанови ВУЦВКу і РНК УСРР про п'ятикратні штрафи для тих господарств, які не виконали плану розкладки по здачі хліба, думки селян далі агітації за організацію спілки не йшли [7, С.111-112; 26, Арк.34]. Хоч сама вона охопила більшу частину територію України: у доповіді інформаційного відділу ЦК ВКП(б) вказувалося, що "немає губернії або округу, де б ця вимога не висувалась у тій чи іншій формі" [6, С.96].

Внаслідок репресивних заходів режиму до виборів у ради 1929 року агітація за "селянську спілку" пішла на спад. Зіграло свою роль зростаюче роздратування агітаторів, які наражаючись на ризик бути репресованими, зустрічали пасивність та заляканість більшості пригнобленого режимом селянства: "не хочете організовуватися як робітники, як селяни в інших країнах у сільські партії – так вам і треба!" [7, С.109-113]. Адже століттями вироблена консервативна закомплексованість переважної більшості селянства фатально блокувала саму можливість їх адекватної громадської рефлексії на наступ більшовизму. В результаті, ослаблене, позбавлене дійсно самостійних громадських інститутів, селянство УСРР виявилось нездатним на організований спротив, навіть у тій мірі у якій це було в 1919-1921 роках. Як влучно відзначив з цього приводу А.Граціозі: "за час непу держава зміцнилась значно більше, аніж відновилося (в суспільному плані) село". Показовою, у зв'язку з цим, була розмова між М.Бухаріним та К.Ворошиловим на липневому пленумі ЦК РКП(б) у 1928 році. Тоді, у відповідь на застереження першого, що спроба "насилно загнати мужика в комуну" в дрібновласицькій країні неодмінно завершиться "повстанням мужика", другий іронічно відповів "як в 1918-ому і 1919-ому скажи!" та дав зрозуміти, що режим готовий до жорсткого придушення можливого повстання [4, С.44,46]. Залишки "соціально-ворожих та підозрілих елементів", які бодай теоретично могли повести за собою селян, ставали першими жертвами політики розселення.

Як бачимо, на відміну від загальноукраїнського кооперативного центру "Сільський господар", відособлені від решти населення селянські спілки національних меншин України певний час у першій половині 1920-х років залишалися осередками неконтрольованої більшовицьким режимом громадської самоорганізації сільської людності. Непопулярність комуністичної ідеології у середовищі іноетнічних селянських груп унеможливила внутрішнє опанування їхніх об'єднань за алгоритмом апробованим у загальнодержавній кооперації. Це у свою чергу підштовхнуло режим до ліквідації, а також фактично тотожної їй "реорганізації", цієї групи альтернативних провладним селянських спілок України. Поряд із опором компартійному курсу на уніфікацію кооперативного руху з боку етнічних меншин, прагнення до дійсно громадської соціально-професійної організації різноетнічного селянства УСРР знайшло свій вияв у агітації за відновлення "селянської спілки" доби визвольних змагань. Втім, і цей рух у зародку був придушений партійно-державними органами, які вдалися до повномасштабного залученням найрізноманітніших методів: від контрагітації та провокацій до репресій проти найбільш активних агітаторів. Фатально доповнила ці фактори пасивність абсолютної більшості селянства, яке остерігалось конфлікту з режимом. У процесі розселення його першими жертвами стали не лише дійсні, але й потенційні прихильники альтернативних форм самоорганізації селянства.

Використана література:

1. Бондар В.О. Репресивні дії органів ДПУ на Запоріжжі в 20-ті рр. ХХ ст. / В.О. Бондар // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2004. – Випуск 17. – С.245-247.
2. Ганжа О.І. До питання створення та діяльності селянських спілок в Україні на початку 20-х років ХХ ст. / О. Ганжа // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. Міжвідомчий збірник наукових праць. – Випуск 7: Спеціальний. – К., 2003. – С.59-65.
3. Ганжа О.І. Спроби політичного об'єднання селянства України в роки непу // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – №9. – С. 214-227.
4. Грациози А. Великая крестьянская война в СССР. Большевизм и крестьяне. 1917-1933 / Андреа Грациози; пер. с англ. Л.Ю. Пантиной. – Москва. РОССПЭН, 2008. – 136 с.
5. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. ХХ століття / Т.І. Єременко. – К.: Інститут історії України НАН України, 1994. – 74 с.
6. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села / М.А. Журба. – К.: Науковий світ, 2002. – 499 с.
7. Капустян Г.Т. "Селянська спілка" в суспільно-політичному житті селянства України 1920-х рр. / Г.Т. Капустян // Вісник Дніпропетровського університету. Серія історія та археологія. – Вип. 9. – Дніпропетровськ: Вид. Дніпропетровського університету, 2001. – С.109-113.
8. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б.Кравченко; Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
9. Марочко В.І. Селянська кооперація в Україні: історико-теоретичний аспект (1861-1929) / В.І. Марочко. – К.: Інститут історії НАН України, 1995. – 224 с.
10. Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств. 8-11 января 1927. Стенографический отчет, резолюции, постановления и материалы. – Х.: Изд. ЦКНМ при ВУЦИК, 1927. – 230 с.

11. Сільськогосподарський союз нащадків голландських виходців на Україні (1921-1927): Збірник документів і матеріалів / НАН України, Ін-т історії України. Упоряд.: В.І. Марочко. – К., 2000. – 339 с.
12. Свистович С.М. Державно-правове регламентування діяльності громадських об'єднань національних меншин в Українській СРР у 20-ті роки ХХ ст. // Історичні записки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – Вип. 10 (спец). – С. 181-190.
13. Свистович С.М. Діяльність кооперативних організацій національних меншин в 20-х рр. ХХ ст. // Наука релігія суспільство. – 2006. – № 3. – С. 99 – 104.
14. Центральний державний архів вищих органів влади (далі: ЦДАВО) України. – Ф.1. – Оп.2. – Спр.84.
15. ЦДАВО України – Ф. 2. – Оп.4. – Спр. 439.
16. ЦДАВО України. – Ф.271. – Оп.1. – Спр.1.
17. ЦДАВО України. – Ф.290. – Оп.1. – Спр.143.
18. ЦДАВО. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.10.
19. ЦДАВО. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.17.
20. Центральний державний архів громадських об'єднань (далі: ЦДАГО) України. – Ф.1. – Оп.6. – Спр. 68.
21. ЦДАГО. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2221.
22. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2246.
23. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2316.
24. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2317.
25. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2329.
26. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.2334.
27. Якубова Л. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УСРР: 20-ті – початок 30-х років ХХ ст. / Л.Д. Якубова. – К.: Інститут історії НАН України, 2004. – 452 с.